

Тема 5.

Діагностика порушень звуковимови (фонаційного оформлення висловлювання)

Діагностика фонетико-фонематичної сторони мовлення

Наявні в логопедичній літературі дані про стан розвитку функцій і операцій фонологічної складової мовленнєвої діяльності у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення свідчать про те, що недостатня сформованість або порушення мовленнєворухової функції породжують порушення звукової сторони мовлення, над якими надбудовуються фонематичні порушення. Їх стан залежить від характеру порушення звуковимови і загального рівня психічного розвитку дитини.

Причиною виявлених порушень є несформованість психологічних механізмів, які зумовлюють оволодіння фонологічною системою мови.

В структурі загального недорозвитку мовлення однією із складових є недостатня сформованість звукової сторони мовлення у дітей, а саме звуковимови, фонематичних процесів, які перешкоджають своєчасному формуванню передумов до оволодіння практичними навичками аналізу та синтезу фонематичного складу слова. Це явище достатньо серйозно утруднює навчання дітей грамоти, засвоєнню принципів письма, а у подальшому – мови як шкільного предмета.

Дослідження стану фонетико-фонематичної системи мовлення включає обстеження звуковимови та звукової структури слова, стану сформованості фонематичних процесів (сприймання, уявлення, аналізу) та виявлення причин, які лежать в основі їх порушень.

Перевірка стану звуковимови та звукової структури слова

Під час дослідження звукової сторони мовлення необхідно звернути увагу на особливості відтворення дитиною звукового складу слова, чи усі звуки вимовляються правильно, чи є пропуски, заміни звуків, спотворення, стабільний чи нестабільний характер порушень. Разом з цим необхідно

виявити причини цих порушень, механізми, які лежать у їх основі: спотворення (недосконалення артикуляційного апарату), змішування (порушення фонематичного розрізнення, розпізнавання, контролю, фонематичних уявлень).

При неправильному відтворенні звукової сторони мовлення необхідно перевірити: анатомічну будову мовленнєвого апарату, стан артикуляційного праксису у процесі виконання заданих рухів губ і язика за наслідуванням. На фоні вимови звуків необхідно перевірити: правильно чи неправильно дитина вимовляє звук, сформовані чи несформовані у неї рухи язика, який у них характер, наявність чи відсутність асиметрій, стан прикусу тощо

Далі дітям пропонується виконати ряд завдань:

Завдання 1. Дитині пропонується назвати картинки з заданим звуком, який стоїть в різних позиціях у слові. Якщо дитина вимовляє звук неправильно, педагог пропонує вимовити цей звук ізольовано.

Завдання 2. Повторити ряд складів: па – пта, то – кто, ста-сва-сма-ства.

Завдання 3. Повторити ряд слів: акваріум, міліціонер, настрої, портфель; тролейбус-гімнастка-контролер-хокеїст.

Завдання 4. Повторити ряд речень: Бібліотекар видає книги. Фізкультурники їдуть на змагання. Контролер перевіряє квитки.

Дослідження фонематичних процесів

Діагностика передбачає виявлення у дитини стану та рівня розвитку фонематичних процесів, слухових операцій та функцій, що забезпечують їх формування.

Дослідження фонематичного сприймання

Першим етапом дослідження фонематичного сприймання є розрізнення звуків за артикуляційними ознаками на сенсорному рівні. Для виявлення цього рівня педагог вимовляє слова і просить дитину підняти червону карточку, коли вона почує звук с у слові, а зелену, коли почує ш.

На перцептивному рівні відбувається розрізнення звуків за узагальненими, смисло-розрізнявальними акустико-артикуляційними

ознаками. Це перевіряється на матеріалі звуків, які дитина неправильно вимовляє та змішує у вимові. З цією метою виконуються завдання на розрізнення слів-паронімів. Спочатку це перевіряється спочатку на звуках, які 10 не змішуються в мовленні та далеких за артикуляційними ознаками (вуха - вуса, тин - тінь, лайка - майка, котик - ротик), потім на змішуваних звуках (гірка – гілка, коса – коза, рак – лак, мишка – миска, каска – казка, зуб – суп, ріжки – різки, шапка - жабка). Педагог вимовляє слово, дитину просять показати відповідну картинку. Заздалегідь необхідно з'ясувати, чи з усіма назвами картинок знайома дитина. Картинки пред'являються спочатку попарно (суп – зуб, мишка – миска, рак – лак, шапка – жабка), потім врозкид (лак, миска, шапка, коса, жабка, мишка, лак, зуб, рак). Це сприяє концентрації уваги, контролю і розвитку спостереження дитини за зміною значення слова у зв'язку із його звуковим оформленням.

Дослідження фонематичних уявлень

Якщо в дитини сформований слуховий контроль, необхідно перевірити фонематичні уявлення шляхом контролю, до якого входить еталонна складова. Дитині показується картинка рак і запитують: «Це лак? та ін.

Дослідження рівня розвитку фонематичного аналізу

З метою обстеження рівня розвитку фонематичного аналізу (на практичному рівні) дитині пропонується виконати ряд завдань (з використанням звуків, які вона вимовляє правильно) на основі слухового сприймання еталонного мовлення педагога з акцентованою вимовою необхідного звука.

1. Впізнавання ізольованого звука з-поміж інших:

– голосний серед приголосних (підніми руку (прапорець, сигнал), коли почуєш а (м, а, д, к, а, в, а, с));

– приголосний серед голосних (підніми руку, коли почуєш м (о, у, м, и, е, м, а, і, м));

– приголосний серед звуків, далеких за акустико-артикуляційними ознаками (підніми руку, коли почуєш в (р, к, в, п, с, ш, в, д));

– приголосний серед звуків, близьких за акустико-артикуляційними ознаками (підніми руку, коли почуєш с (ш, с, ж, ть, ц, ч, с));

2. Впізнавання звука на фоні складу.

- голосний на початку складу (підніми руку, коли почуєш о (ом, ан, ор, ус, ок));

- голосний у кінці складу (підніми руку, коли почуєш а (ма, ро, ту, ва, си, та, ну, ка));

- приголосний у кінці складу (підніми руку, коли почуєш п (ап, он, ук, оп, ур, ом, ип, іс, ап));

- приголосний на початку складу (підніми руку, коли почуєш ш (ша, со, фу, шо, зи, шу, ми, ши).

3. Визначення наявності звука у слові. Спочатку це виконується на матеріалі звуків, які дитина вимовляє правильно, потім на матеріалі корелюючих звуків (ті, які дитина змішує у власному мовленні) в різних позиціях: на початку слова (щілинні), в середині слова, в кінці слова (зімкнені):

– голосний на початку слова в наголошеній позиції (підніми руку, коли почуєш о (Оля, Іра, окунь, Аня, осінь, оси, Уля);

– голосний на початку слова в ненаголошеній позиції (підніми руку, коли почуєш а (апельсин, огірок, умивальник, автобус, окуляри, Іринка, абрикос);

– приголосний у кінці слова (підніми руку, коли почуєш м (приголосний зімкнений – у кінці слова (шум, сом, сіль, дим, вікно, дім).

– приголосний на початку слова (підніми руку, коли почуєш с (сумка, кішка, сумка, телефон, сом).

4. Визначення місця заданого приголосного звука у слові в різних позиціях. До цього моменту дитина має правильно вимовляти задані звуки. Наприклад. Виділення першого звука в слові. Що ти чуєш на початку слова? Який перший звук? (Аня, Іра, Уля, Оля).

Більш складний рівень фонематичного аналізу – визначення послідовності звуків у слові та їх кількості на основі слухового сприймання. Дітям старшого дошкільного віку для цього пропонуються слова (з опорою на картинку), наприклад, сом, риба, слива, дерево.

5. Визначення рівня розвитку фонематичного аналізу слова з опорою на слухове сприймання на основі фонематичних уявлень. Метою є визначення уміння співставляти слова, що містять корелюючі звуки (с – ш, ж – з, р – л та ін.) у різних позиціях. Дитині пропонується гра «Розклади картинки». Інструкція: поклади картинку зі звуком с в одну сторону, картинку зі звуком ш в іншу. При цьому педагог вимовляє слово, називаючи картинку, а дитина мовчки розкладає.

6. Визначення рівня розвитку фонематичного аналізу слова без опори на слухове сприймання на основі фонематичних уявлень.

Гра пропонується та ж сама, але виконання завдання відбувається у внутрішньому плані. Дитині пред'являються картинки, назви яких містять звуки, які дитина змішує у своєму мовленні. Наприклад, звуки с – ш. Спершу кладуться перед дитиною дві картинки без промовляння, наприклад, шишка, слива. Дитина повинна назвати їх, визначити перший звук у цих словах. Далі пропонуються інші картинки, назви яких містять задані звуки у різних позиціях. Необхідно мовчки, без називання, розкласти їх під відповідними картинками.

7. Виявлення спроможності здійснити звуковий аналіз слова без опори на слухове сприймання. Дитині пропонується картинка без її називання, наприклад, ліс, жаба, чашка, ворона. Дитина без промовляння повинна визначити послідовність звуків та їх кількість, тобто спираючись на власне уявлення.

8. Для визначення рівня розвитку фонематичного аналізу дитині пропонується самостійно вибрати картинку, у назвах яких є звук, наприклад, ш з-поміж інших картинок.

Дослідження розвитку функції слухового контролю

Визначення рівня розвитку зазначеної функції відбувається у процесі розповідання дитиною казки, наприклад, «Вовк та козенята» з опорою на картинку, або іншої казки, яку дитина краще знає. При цьому педагог слідкує, чи контролює вона власне висловлювання, чи звертає увагу на свою вимову. Під час розповідання дитиною казки педагог запитує «Чи вірно ти вимовив слово «голос» та інші?»

З метою виявлення уміння розпізнавати неправильну вимову у чужому мовленні дитині можна запропонувати послухати слова, які вимовляє педагог та які відрізняються звуковим складом. Педагог імітує викривлену вимову (наприклад, либа замість риба, масина, замість машина і т.д.). Ускладнюючи завдання, педагог може запропонувати слова з відхиленнями різного характеру в звуковій та складовій структурі (заміни, пропуски, переставляння, додавання). Дитині пропонується послухати спотворене слово (наприклад, мооко (молоко), деворо (дерево) і відповісти на питання: «Чи вірно я вимовила це слово? Яку я допустила помилку? Що саме я неправильно сказала?»).

Дуже дієвим і ефективним засобом є аудіо або відеозапис мовлення дитини, коли вона розповідає чистомовку, віршик, казку або спілкується з дорослим.

Вивчення рівня розвитку слухової уваги.

Дітям пропонуються завдання:

- виділити заданий звук (голосний, приголосний) серед інших звуків;
- виділити задане слово з ряду названих слів;
- виділення «випадкового» речення з пропонованого тексту. Дитині пропонується послухати невеличке оповідання, в яке включене речення, далеке за змістом.

Визначення рівня розвитку операції слухової пам'яті.

Дитині пропонується послухати, запам'ятати і відтворити:

- ряди звуків: з трьох, чотирьох, п'яти, шести звуків;
- ряди слів: з трьох, чотирьох, п'яти, шести слів;

– якщо дитина знайома з буквами, можна запропонувати ряд звуків з подальшим його відтворенням за допомогою літер (з трьох, чотирьох, п'яти, 14 шести букв). Також пропонується дитині скласти слова з трьох, чотирьох, п'яти звуків (з опорою на слухове і зорове сприймання).

Поряд із викладеними завданнями дитині пропонується невеликий (4 рядки) вірш. Відмічається, скільки разів потрібно дитині прослухати вірш, як швидко вона запам'ятала, який обсяг вірша вдалося їх відтворити.